

3. FUNKČNÍ USPOŘÁDÁNÍ SÍDELNÍHO SYSTÉMU JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

3.1 VZTAHY PRACOVNÍ DOJÍŽDKY V RÁMCI SÍDELNÍHO SYSTÉMU JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

Vazbu mezi bydlištěm a pracovištěm lze chápat jako jeden z nejvýznamnějších funkčních vztahů vytvářejících denní (případně týdenní) prostorový systém jednotlivce (daily urban system). Vymezení vztahově relativně uzavřených pracovních regionů umožňuje zachytit funkční uspořádání sídelních vazeb na mikroregionální úrovni; s prostorovým rozsahem pracovních vztahů v řadě případů koresponduje rovněž spádovost za denně či týdně využívanými službami, rozsah bytových trhů vyjádřený migračními vazbami či organizace dopravní obslužnosti.

Schéma 3.1 představuje regiony dojížděky za prací vztahově uzavřené na hladině 50 % (vysvětlení – viz rámeček 3.1) v roce 2011. Ve schématu jsou současně označena centra osídlení, stejně jako naznačena další integrace pracovních regionů na vyšších úrovních uzavřenosti.

Rámeček 3.1

VYMEZENÍ VZTAHOVĚ UZAVŘENÝCH PRACOVNÍCH REGIONŮ (TTWA; travel-to-work-areas)

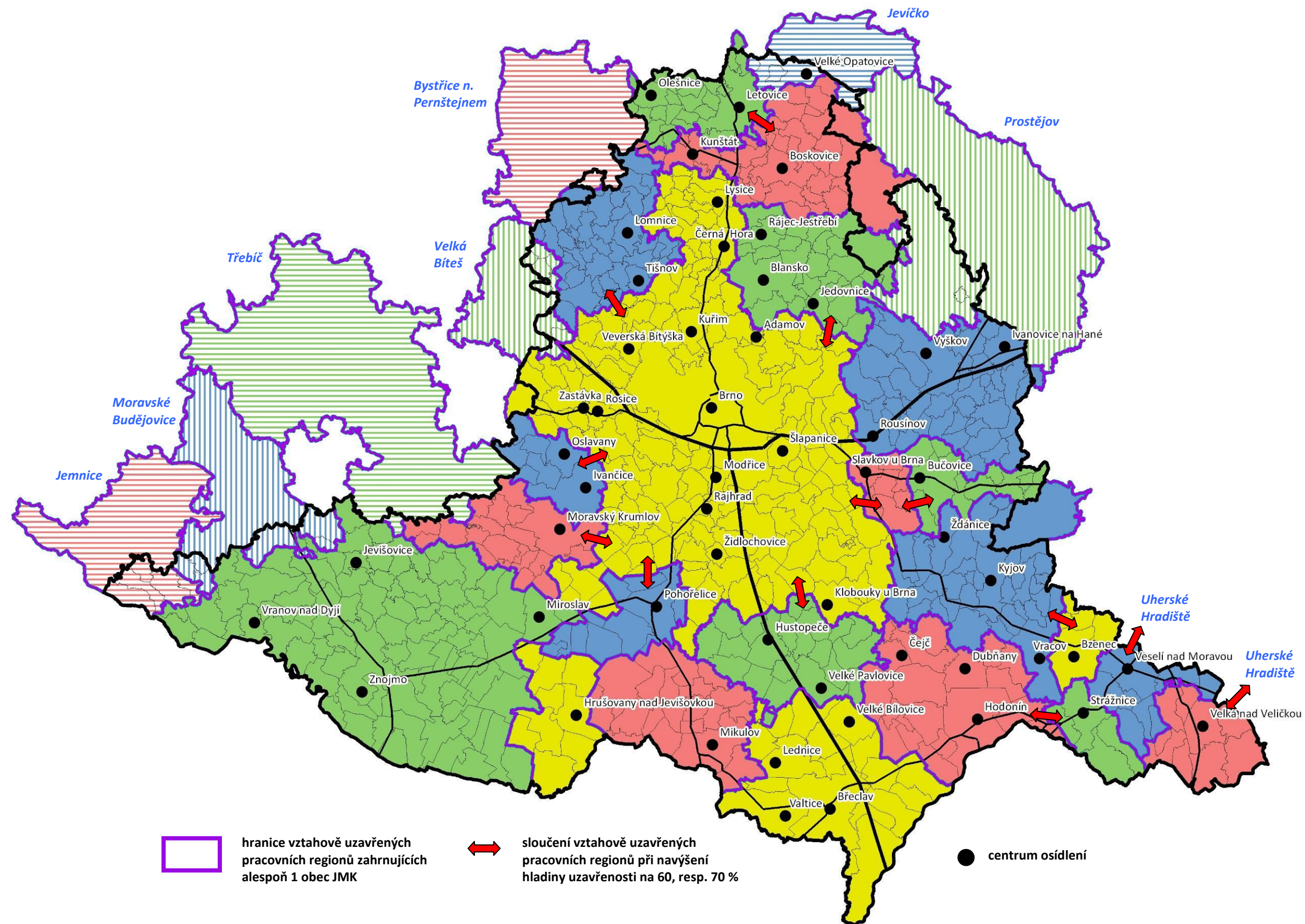
Principem vymezení je integrace jednotlivých obcí do větších celků (regionů) tak, aby byla minimalizována intenzita vztahů mezi regiony (inter-regionální vztahy) a naopak maximalizována intenzita vztahů uvnitř regionů (intra-regionální vztahy). Každý vymezený vztahově uzavřený region tak musí splňovat kritéria nabídkové stránky (např. definovaný podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných rezidentů daného regionu musí pracovat v tomto regionu), tj. kritérium tzv. vnější otevřenosti, stejně jako kritérium poptávkové stránky (např. definovaný podíl ze všech pracujících v regionu musí v regionu bydlet), tj. kritérium tzv. vnitřní otevřenosti. Například kritérium minimální hladiny uzavřenosti 50 % znamená, že z celkového počtu ekonomicky aktivních zaměstnaných osob žijících ve vymezeném regionu ne více než 50 % vyjíždí za prací mimo region; současně platí, že z celkového počtu pracovních míst v regionu není více než 50 % obsazeno pracovníky bydlícími mimo vymezený region.

(podrobněji k vymezení – viz kapitola 6.2 Analytické části)

Největší funkční pracovní region JMK je centrován na jádro brněnské aglomerace a zahrnuje vedle Brna i vyšší počet sekundárních pracovních center provázaných pracovní dojížděkou s Brnem. Na vnějším okraji tohoto území lze identifikovat územně menší funkční regiony organizované kolem významově nižších pracovních center (Pohořelice, Ivančice, Tišnov, Slavkov u Brna, Hustopeče) – ačkoli vykazují určitou míru pracovní autonomie, míra napojení na pracovní trh širší aglomerace Brna je poměrně vysoká (viz obr. 3.1). Vysoce autonomní funkční regiony jsou pak vázány na relativně silná pracovní střediska (Znojmo, Blansko, Břeclav, Kyjov, Hodonín), resp. se jedná o menší regiony, jejichž funkční autonomie je částečně dána odlehlou polohou (např. Velká nad Veličkou, Olešnice, Hrušovany nad Jevišovkou). Vybrané obce západního okraje Znojemska jsou díky silným funkčním vztahům překračujícími hranici JMK integrovány k funkčním regionům Jemnice, Moravských Budějovic a Třebíče. V menší míře pak na území JMK zasahují i funkční regiony Velké Bíteše, Bystřice nad Pernštejnem, Jevíčka či Prostějova. Malé pracovní regiony Veselí nad Moravou a Velké nad Veličkou jsou napojeny na pracovní trh Uherského Hradiště.

Při srovnání prostorového uspořádání pracovních regionů mezi roky 1991 a 2011 lze vypočítat oslabování autonomie územně menších spádových oblastí vázaných na malá pracovní centra a jejich integraci do velkých vztahově uzavřených regionů. Tento trend je možné dokumentovat především na stále hlubším propojování brněnského pracovního trhu a vzdálenějších sekundárních pracovních regionů, jako jsou např. pracovní regiony Blanska, Moravského Krumlova či Ivančic.

Obr. 3.1: Vztahově uzavřené pracovní regiony na hladině uzavřenosti 50 % v roce 2011 v JMK
Zdroj: vlastní zpracování, ČSÚ 2011

Tab. 3.1: Charakteristiky funkčních regionů JMK

funkční region	OBCE	OBYV (tis.)	OPM (tis.)	poměr počtu OPM vůči EA	CHARAKTERISTIKA
Brno	186	590	322	1,2	- jádrový metropolitní region JMK s převažujícími dostředivými vazbami na Brno, resp. jádro brněnské aglomerace; - výrazný převis nabídky pracovních příležitostí; - zahrnuje řadu sekundárních pracovních center se slabě vyjádřenými spádovými regiony; - vnitřní funkční integrace regionu posilována silnými migračními vztahy (suburbanizace).
Znojmo	93	83	27	0,8	- polohově periferní region jasně vyjádřeného centra Znojmo; - poměrně plošně rozsáhlý v důsledku neexistence jiných významnějších blízkých center; - mírný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst – významnější pracovní proudy mimo region na ose Znojmo – Brno; - silnější migrační vazby pouze v užším zázemí Znojma (suburbanizace); - zejména východní část regionu ohrožena depopulací.
Hodonín	21	67	23	0,8	- funkční region mimo sféru vlivu brněnské aglomerace vázaný na jasně vyjádřené centrum Hodonín; - mírný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; - silnější migrační vazby pouze v užším zázemí Hodonína, (kombinace urbanizačních a suburbanizačních procesů).
Břeclav	17	57	22	0,9	- funkční region mimo sféru vlivu brněnské aglomerace vázaný na jasně vyjádřené centrum Břeclav; - téměř rovnováha mezi počtem ekonomicky aktivních a počtem pracovních míst – významnější pracovní proudy mimo region na ose Břeclav – Brno; - pouze selektivní územní projevy suburbanizace, jižní část regionu ohrožena depopulací.
Vyškov	41	51	20	0,9	- relativně vztahově autonomní region na vnější hranici brněnské aglomerace vázaný na jasně vyjádřené centrum Vyškov; - téměř rovnováha mezi počtem ekonomicky aktivních a počtem pracovních míst – významnější pracovní proudy mimo region na ose Vyškov – Brno; - vliv migrace na populační růst v obcích regionu, částečný vliv suburbánních migrantů z Brna (zejména jihovýchodní část).
Blansko	27	42	15	0,8	- tradičně pracovní autonomní region orientovaný na centrum Blansko - v současnosti stále intenzivněji integrovaný do pracovního a bytového trhu brněnské aglomerace; - mírný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; - vliv migrace na populační růst v obcích regionu, částečný vliv suburbánních migrantů z Brna (zejména jižní část).
Kyjov	35	40	12	0,8	- funkční region mimo sféru vlivu brněnské aglomerace vázaný na jasně vyjádřené centrum Kyjov; - mírný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; - pozitivní populační vývoj v jihovýchodní části, depopulační ohrožení v části severozápadní.

funkční region	OBCE	OBYV (tis.)	OPM (tis.)	poměr počtu OPM vůči EA	CHARAKTERISTIKA
Boskovice	35	29	12	1	▪ funkční region mimo sféru vlivu brněnské aglomerace vázaný na jasně vyjádřené centrum Boskovice; ▪ částečné propojení pracovních trhů s funkčním regionem Letovic; ▪ rovnováha mezi počtem ekonomicky aktivních a počtem pracovních míst; ▪ relativně slabé migrační vazby v rámci regionu.
Hustopeče	20	26	9	0,8	▪ funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu brněnské aglomerace; ▪ mírný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; ▪ pozitivní populační vývoj, imigrační vazby s Brnem.
Tišnov	38	21	6	0,6	▪ funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu brněnské aglomerace; ▪ zřetelný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; ▪ pozitivní populační vývoj v užším zázemí Tišnova, depopulační ohrožení v severozápadní části; ▪ migrační vazby zejména na ose Tišnov - Brno.
Veselí n. M.	9	20	6	0,7	▪ územně menší funkční region v periferní poloze částečně integrovaný k pracovnímu trhu Uherskohradištska; ▪ zřetelný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; ▪ depopulační ohrožení; ▪ migrační vazby v rámci systému Bzenec-Veselí n.M.-Strážnice
Mikulov	18	20	7	0,8	▪ funkční region mimo sféru vlivu brněnské aglomerace; ▪ mírný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; ▪ existující migrační vazby mezi Mikulovem a obcemi v regionu; ▪ poměrně diverzifikovaný populační vývoj v jednotlivých obcích.
Ivančice	7	16	4	0,6	▪ územně menší funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu brněnského metropolitního regionu; ▪ zřetelný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; ▪ významnější migrační vazby na ose Ivančice - Brno.
Letovice	22	12	4	0,7	▪ územně menší funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu Boskovicka, organizovaný kolem center Letovice a Olešnice; ▪ zřetelný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; ▪ významnější migrační vazby na ose Letovice – Brno, resp. Letovice – Blansko; ▪ depopulační ohrožení severozápadní části.
M. Krumlov	19	12	3	0,6	▪ územně menší funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu brněnské aglomerace; ▪ zřetelný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; ▪ velká část obcí ohrožena depopulací.
Bučovice	11	12	3	0,7	▪ územně menší funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu Slavkovska, resp. brněnské aglomerace; ▪ zřetelný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; ▪ východní část regionu ohrožena depopulací.

funkční region	OBCE	OBYV (tis.)	OPM (tis.)	poměr počtu OPM vůči EA	CHARAKTERISTIKA
Slavkov u Brna	7	11	5	0,9	- územně menší funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu brněnské aglomerace; - téměř rovnováha mezi počtem ekonomicky aktivních a počtem pracovních míst; - východní část regionu ohrožena depopulací.
Hrušovany n. J.	9	9	3	0,7	- územně menší, pracovně autonomní funkční region v relativně periferní poloze; - zřetelný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; - ojedinelé významnější migrační vztahy vázané na Hrušovany n. J.; - poměrně diverzifikovaný populační vývoj v jednotlivých obcích.
Pohořelice	10	9	4	1	- územně menší funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu brněnské aglomerace; - rovnováha mezi počtem ekonomicky aktivních a počtem pracovních míst; - imigrační vazby s Brnem.
Strážnice	4	9	3	0,8	- územně malý funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu Hodonínska; - mírný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; - ohrožení depopulačními procesy.
Bzenec	5	9	4	1,1	- územně malý funkční region částečně integrovaný do pracovního trhu Kyjovska; - rovnováha mezi počtem ekonomicky aktivních a počtem pracovních míst; - převážně pozitivní populační vývoj; - migrační vazby v rámci systému Bzenec-Veselí n.M.-Strážnice.
Velká n. Vel.	9	8	2	0,5	- územně malý funkční region v periferní poloze; - velmi zřetelný převis počtu ekonomicky aktivních nad počtem pracovních míst; - významné ohrožení depopulačními procesy.

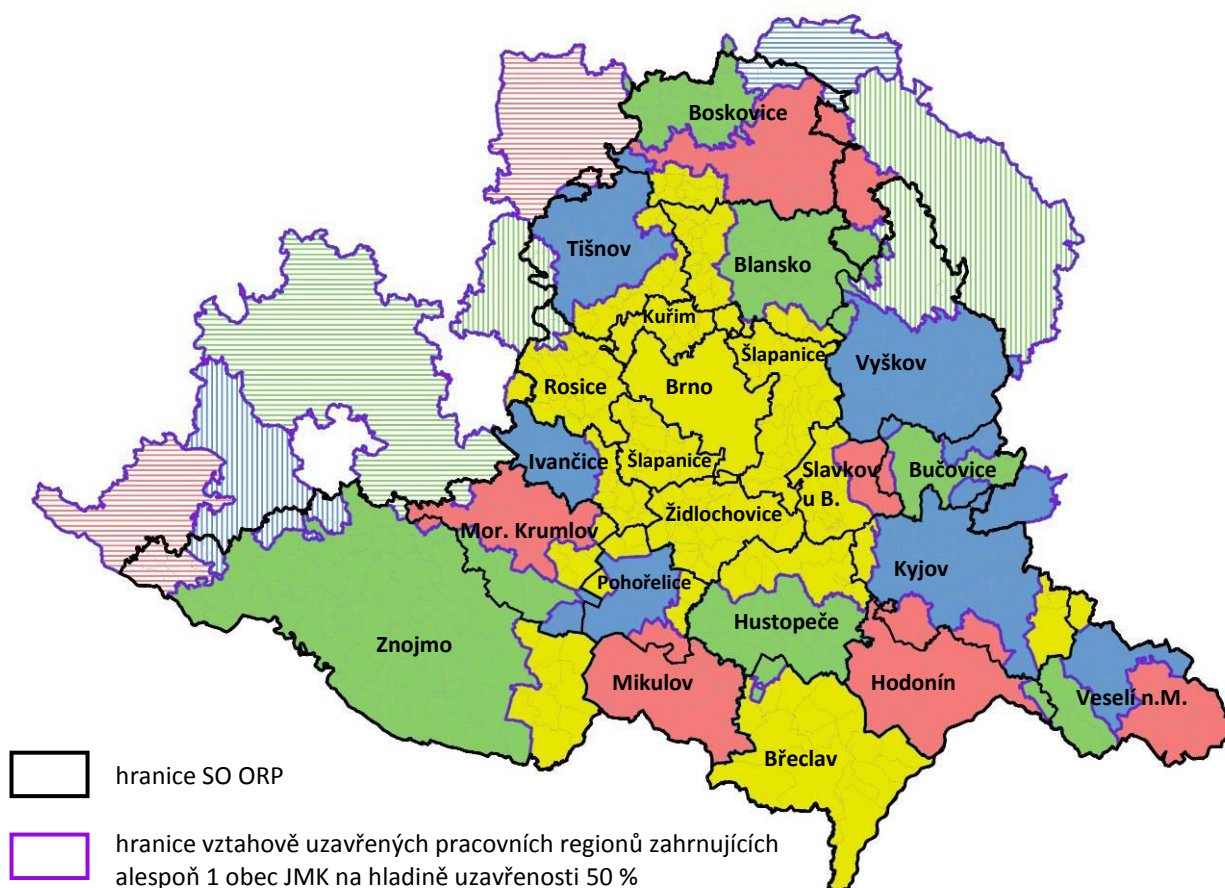
3.2 KONFRONTACE FUNKČNÍCH REGIONŮ A SPRÁVNÍCH OBVODŮ ORP, SROVNÁNÍ S KRAJÍ ČR

Při srovnání průběhu hranic vymezených funkčních regionů a hranic SO ORP lze ve většině případů konstatovat v zásadě prostorovou shodu (pozn.: *zatímco hranice SO ORP jsou jednoznačnými administrativními hranicemi, hranice funkčních regionů jsou spíše neostré, pravděpodobnostního charakteru*).

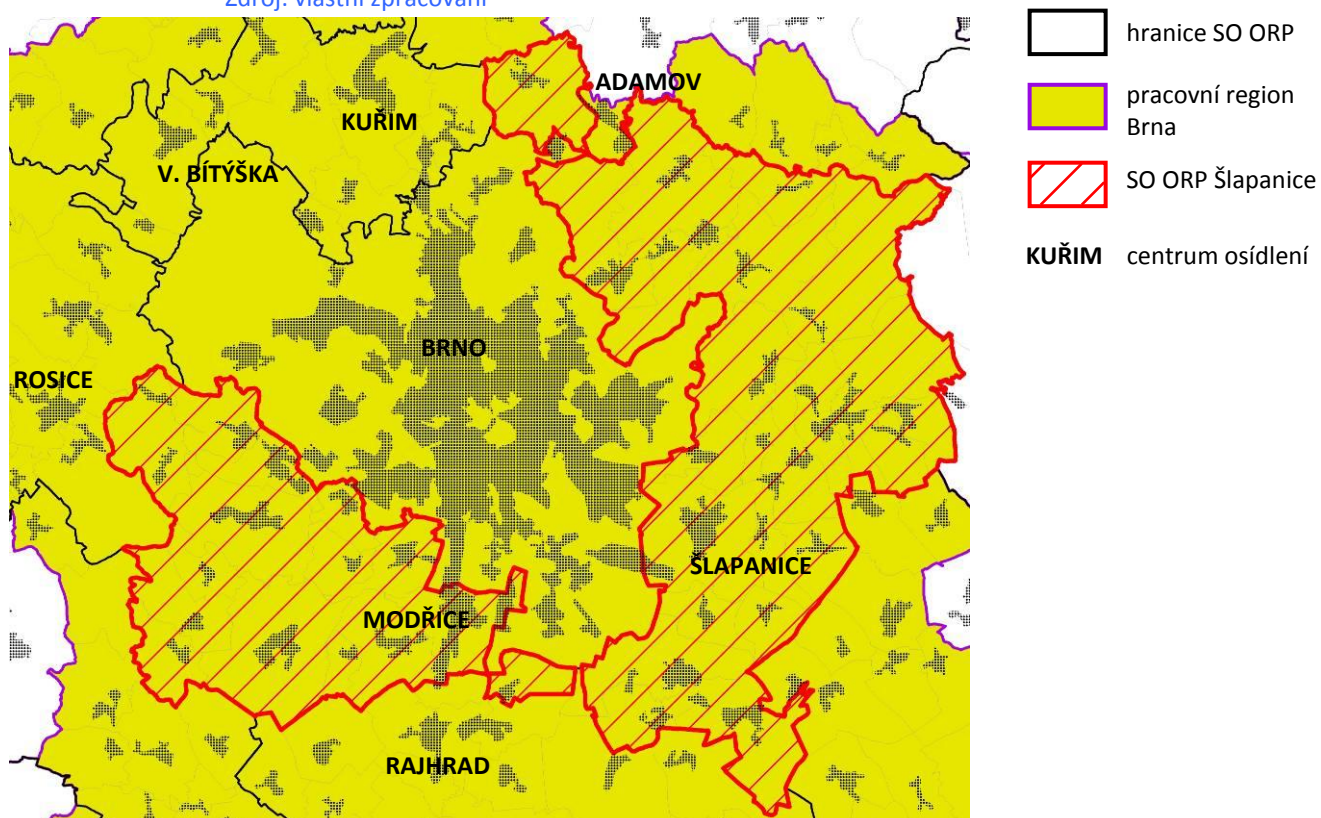
K významnějším odlišnostem mezi rozsahem SO ORP a funkčních regionů dochází ovšem v případě funkčního regionu brněnského metropolitního regionu, který ve svém rámci integruje vyšší počet SO ORP v jejich kompletním rozsahu (SO ORP Šlapanice, Kuřim, Rosice, Židlochovice) a u dalších ORP zahrnuje více či méně významnou část jejich území (Slavkov u Brna, Hustopeče, Blansko, Tišnov).

SO ORP integrovaná silnými funkčními (pracovními vazbami) do metropolitního regionu Brna nelze chápat jako zcela autonomní funkční jednotky. Jednotlivá dotčená centra ORP jsou pouze sekundárními pracovními středisky (jejich pracovní význam je řádovostně převyšován nabídkou pracovních příležitostí v Brně, resp. v jádru metropolitního regionu), podobně může být relativně oslabován i jejich význam jako center nabídky vzdělávání a služeb.

Obr. 3.2: Konfrontace rozsahu funkčních regionů a SO ORP
Zdroj: vlastní zpracování, ČSÚ 2011

Obr. 3.3: Poloha SO ORP Šlapanice ve vztahu k Brnu
Zdroj: vlastní zpracování

Zvláštní pozici mají centra v bezprostředním kontaktu s městem Brnem. Je zřejmé že ORP Šlapanice se správním obvodem obklopujícím hranice města Brna prakticky ze tří čtvrtin, nemůže plnit správní funkci v celém komplexu činností (dokladem je přesun části správních činností do Brna). Bezprostřední kontakt center Šlapanice a Modřice s městem Brnem, charakterizovaný rozvojovými urbanizačními směry s významným podílem produkčních funkcí generovaným významnými dopravními trasami nadmístního významu, v případě Šlapanic také polohou letiště a v případě Modřic významným podílem komerčních ploch obchodu a služeb regionálního významu, stírá jejich historicky založený význam jako samostatných center, která splynou s jádrem metropolitního regionu.

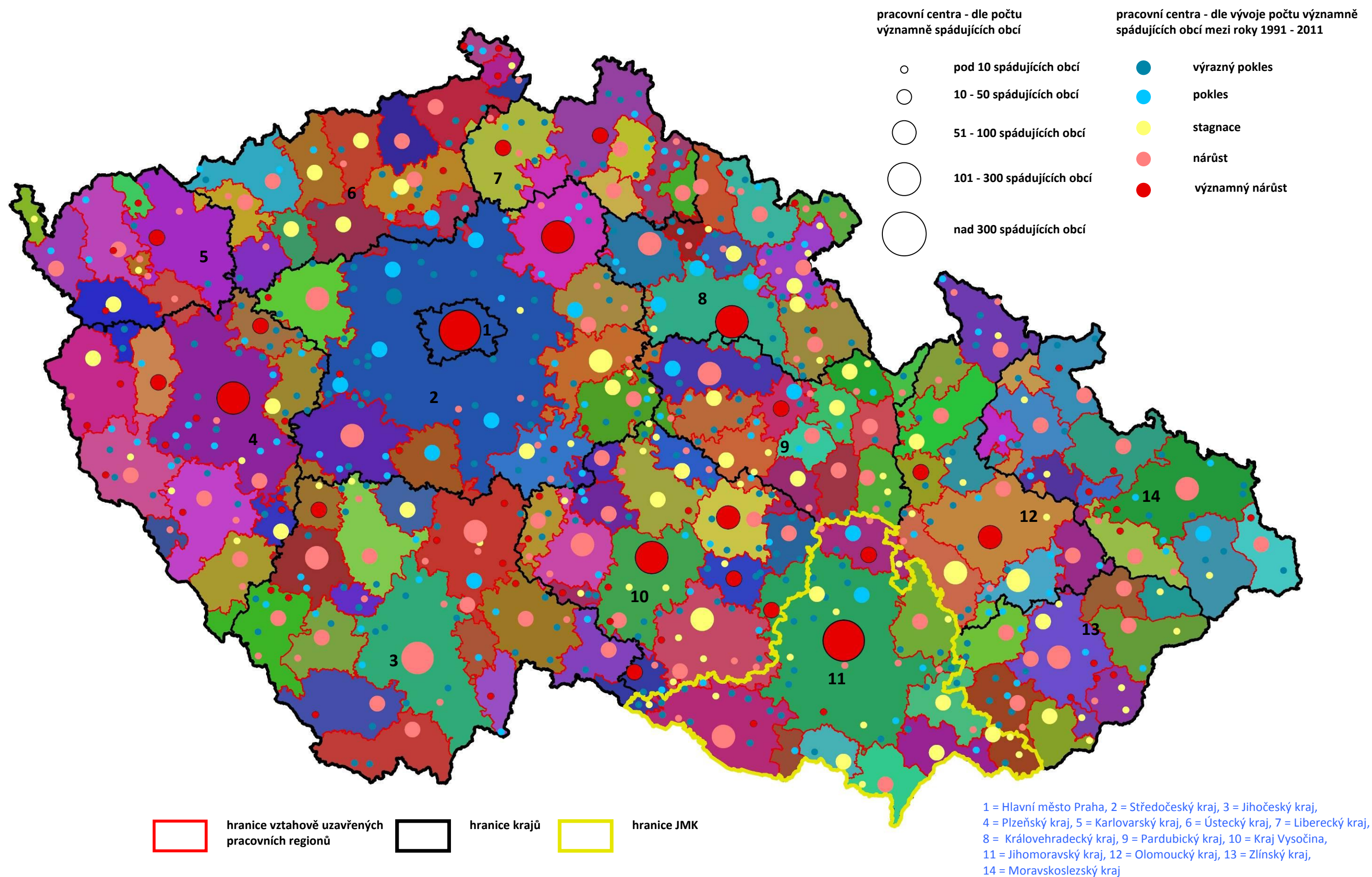
Obrázek 3.4 zasazuje funkční regionalizaci Jihomoravského kraje do kontextu pracovních vztahů na území celé ČR. Znázorněny jsou tři aspekty funkčního uspořádání území: (1) prostorový vzorec vztahově uzavřených pracovních regionů na hladině uzavřenosti 70 %; (2) lokalizace a význam (velikost) center pracovní dojížděky a (3) vývoj významu (velikosti) center pracovní dojížděky mezi roky 1991 a 2011.

Na 70% úrovni vztahové uzavřenosti lze v Česku identifikovat 134 pracovních regionů, z nichž 11 zahrnuje alespoň jednu obec Jihomoravského kraje. Uspořádání pracovních regionů na hladině vztahové uzavřenosti 50 % v Jihomoravském kraji bylo již popsáno výše. Zvýšení kritéria uzavřenosti na 70 % pouze modifikovalo základní vzorec jejich prostorového uspořádání. Zjevná je územní dominance pracovního regionu Brna, který na této hladině uzavřenosti zasahuje částečně do východní části kraje Vysočina. Brněnský pracovní region je dále obklopen sekundárními pracovními trhy Znojma (plošně druhý největší pracovní region JMK), Hrušovan nad Jevišovkou, Mikulova, Břeclavi, Hodonína, Kyjova, Vyškova a Boskovic-Letovic. Jihovýchodní periferie kraje je funkčně navázána na pracovní region Uherského Hradiště. Na území kraje dále okrajově zasahují vztahově uzavřené regiony Jemnice, Moravských Budějovic, Třebíče, naopak pracovní region Kyjovska na hladině uzavřenosti 70 % zahrnuje i několik obcí Zlínského kraje. Typické uspořádání funkčních (pracovních) vztahů na území JMK je tedy reprezentováno velkým metropolitním pracovním regionem vázaným na silné jádro, který je obklopen plošně menšími a vzdálenějšími pracovními trhy. Podobné funkční uspořádání lze v rámci ČR nalézt například v případě Prahy a Středočeského kraje. V jiných krajích ČR není nerovnováha územních velikostí jednotlivých pracovních regionů takto významná. Charakteristickým rysem viditelným prakticky u všech krajů je poměrně dobrá prostorová shoda hranic funkčních pracovních regionů a hranic krajských.

Prostorový vzorec funkčních vztahů v zásadě odráží rozložení a význam jednotlivých pracovních center. Pracovním centrem zde rozumíme obec, do které směřuje alespoň jeden významný proud z jiné obce (*významné proudy – viz rámeček 5.1 dále v tomto textu*), tj. obec, která si vytváří alespoň minimální spádový region. Platí přitom, že pracovní význam centra (měřený např. počtem pracovních příležitostí) je proměnnou relativně proměnlivou v čase, která však výrazně ovlivňuje velikost spádového pracovního regionu daného centra. Republikovým trendem v období 1991 – 2011 je koncentrace pracovních příležitostí do větších pracovních center a související posilování jejich spádových oblastí, to vše doprovázeno poklesem významu malých pracovních center a zánikem či zmenšováním plošného rozsahu jejich pracovních trhů. Zatímco v roce 1991 bylo možné na úrovni 70% vztahové uzavřenosti vymezit v ČR 228 pracovních regionů, v roce 2011 je to již zmiňovaných 134; stejně tak poklesl počet pracovních center v ČR ze 1 457 v roce 1991 na 921 v roce 2011.

Měřeno počtem významně spádujících obcí je logika významového růstu nebo poklesu pracovních center platná pro celé území ČR – v zásadě převládá růst významu velkých a středních center, zatímco významově malá centra mezi lety 1991 a 2011 významně oslabila či dokonce ztratila význam center pracovní dojížděky. Tento vývoj lze sledovat i na území JMK, kde bylo možné v roce 1991 identifikovat 141 pracovních center, zatímco v roce 2011 pouze 76. K největším ztrátám pracovního významu došlo v souladu s republikovým vývojem zejména v kategorii malých pracovních center, nicméně pokles zasáhl i vybraná větší průmyslová střediska, jako jsou například Letovice či Blansko.

Obr. 3.4: Vztahově uzavřené pracovní regiony na hladině uzavřenosti 70 % v roce 2011 v ČR – konfrontace s krajskými hranicemi; centra pracovní dojížděky a vývoj počtu spádujících obcí mezi roky 1991 a 2011
Zdroj: vlastní zpracování, ČSÚ 2011

3.3 ZÁSADY PROSTOROVÉHO USPOŘÁDÁNÍ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

- A) Je nutné vycházet z faktu, že funkční organizace sídelního systému JMK je výrazně určována dominantním postavením Brna (resp. jádra brněnského metropolitního regionu) jako centra, jehož pracovní, vzdělávací a obslužný význam řádově překračuje význam ostatních center kraje. Výsledkem funkční dominance je zformování územně rozsáhlého (metropolitního) funkčního regionu s komplikovanější vnitřní strukturou – zahrnuje rovněž soubor sekundárních center s historicky zafixovanými spádovými oblastmi, jež jsou však v současnosti oslabovány silnou centralitou brněnského jádra a vysokou mírou osobní mobility populace.
-
- B) S územími SO ORP v těsném zázemí Brna (Šlapanice, Kuřim, Rosice, Židlochovice) nelze pracovat jako s funkčními mikroregiony ve smyslu klasických „denních prostorových systémů“. Denní proudy pracovní či nepracovní dojížděky o poměrně velkém objemu osob překračují hranice těchto SO ORP a vytvářejí poměrně silné dopravní zatížení území.
-
- C) Prostorová shoda administrativních (SO ORP) a funkčních regionů v částech kraje mimo brněnskou aglomeraci je v zásadě dobrá. Vzhledem k omezeným možnostem obyvatel alokovat více času na denní dojížděku nelze předpokládat další masivnější rozšiřování územního rozsahu brněnského funkčního regionu (navyšování dojížděkových časů a územního rozsahu dojížděky však může stále probíhat u osob s vyšší pracovní kvalifikací - i z tohoto důvodu je dojížděková bilance většiny funkčních regionů mimo brněnského záporná). Velikost a míra autonomie funkčních regionů je dána zejména prostorovou konfigurací center a jejich pracovní velikostí. U vybraných funkčních regionů může být důvodem jejich pracovní autonomie (a tedy i existence) periferní poloha a související nižší míra dopravní dostupnosti ostatních center (Velká nad Veličkou, Hrušovansko).
-
- D) Rozsahy pracovníě vymezených funkčních regionů je nutné konfrontovat s aktuálním pracovním i nepracovním významem center. U vybraných funkčních regionů nemusí nutně jejich rozsah či existence indikovat význam příslušného centra, nýbrž nedostatek alternativních dostupných středisek (viz Znojmo, Hrušovany nad Jevišovkou). Specifický vývoj lze předpokládat v případě Blanska, kde měnící se struktura nabídky a poptávky po pracovních příležitostech může vést k hlubšímu propojování zdejšího pracovního trhu s brněnským pracovním regionem.